

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІДУЦІАРНИХ (ТРАСТОВИХ) ВІДНОСИН В АНГЛІЙСЬКОМУ ПРАВІ

HISTORICAL ESSAY OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF FIDUCIARY (TRUST) RELATIONS IN ENGLISH LAW

Ходирєва А.В., аспірантка
кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті зроблено огляд історії виникнення та розвитку фідучіарних (трастових) відносин в англійському праві. Зазначається, що довірча власність є одним із основних інститутів правових систем країн загального права. Траст ґрунтується на «розщепленні» права власності, невідомому континентальній системі права. Щоб зрозуміти джерело «розщеплення» права власності у конструкції, відомої як траст, необхідно звернутися до історії виникнення та розвитку цього інституту у праві Англії.

Довірча власність виникла в середньовічній правовій системі Англії в XIV-XVI ст. у формі *use*, яка була правовим інститутом, що поєднував: (а) майнові права землевласників, пов'язані з феодалними земельними володіннями, та (б) процесуальні права цих землевласників у суді Канцлера. Довірча власність у зазначений період фактично сприяла впровадженню в англійське право таких універсальних юридичних принципів, як принцип приватної власності на землю та принцип свободи договорів.

Інститут *use* набув широкого поширення в середньовічній Англії. Найчастіше він використовувався з метою здійснення володіння землею на користь осіб, які в принципі не мали права мати у власності нерухоме майно, наприклад, на користь чернечих орденів.

Починаючи з XVII ст. цілі, для яких встановлювалася довірча власність, змінилися і стали пристосовуватися до потреб капіталістичного ладу, що зароджувався. У багатьох випадках інститут трасту став заповнювати прогалини та недоліки загального права.

Зокрема, довірча власність почала використовуватися для про добродійних цілей, тобто для оформлення відносин, коли одна особа передає певне майно з метою сприяння розвитку освіти, охорони здоров'я, допомоги бідним верствам населення та досягнення інших подібних цілей. До кінця XIX ст. інститут трасту не було врегульовано законодавчо. Лише у 1893 р. було видано перший Закон про траст (Trustee Act). В даний час траст в Англії регулюється нормами Закону про траст 2000 року (Trustee Act 2000).

Зроблено висновок, що довірча власність в усі періоди свого розвитку є правовим інститутом, який за умов доктрини розщепленої власності можна визначити як особливий вид власності, тобто самостійну систему норм права, відому як право справедливості, у межах якої створювалися і захищалися різні за змістом майнові права.

Історія походження та розвитку фідучіарних (трастових) відносин свідчить про те, що цей інститут є результатом специфічних та багато в чому унікальних обставин, характерних для правової та судової системи Англії. Одним з основних постулатів континентальної правової системи є неможливість встановлення двох однакових прав власності на те саме майно. Право власності в його континентальному, в тому числі українському, розумінні неможливо «розщепити»: воно або повністю зберігається за власником, або повністю втрачається ним. При будь-якому іншому підході виникає нерозв'язна колізія прав власників, кожен з яких бажає розпорядитися своїм майном на власний розсуд.

Сучасний стан правовідносин довірчої власності (трасту) в загальному праві є яскравим прикладом майстерного пристосування цього інституту, що з'явився під впливом конкретно-історичних специфічних обставин, породжених феодалним суспільним устроєм Англії в середні віки, для задоволення сучасних потреб суспільного розвитку.

Ключові слова: траст, трастові відносини, фідучіарні відносини, загальне право, розщеплення власності.

The article reviews the history of the emergence and development of fiduciary (trust) relations in English law. It is noted that trust property is one of the main institutions of the legal systems of common law countries. The trust is based on a "splitting" of ownership, unknown to the continental legal system. To understand the source of the "splitting" of ownership in the structure known as a trust, it is necessary to turn to the history of the origin and development of this institution in English law.

Trust property arose in the medieval legal system of England in the XIV-XVI centuries. in the form of *use*, which was a legal institution combining: (a) the property rights of landowners associated with feudal land holdings, and (b) the procedural rights of those landowners in the Chancellor's Court. Trust ownership in the specified period actually contributed to the introduction of such universal legal principles as the principle of private ownership of land and the principle of freedom of contract into English law.

The *use* institution became widespread in medieval England. Most often, it was used for the purpose of holding land for the benefit of persons who in principle did not have the right to own real estate, for example, for the benefit of monastic orders.

Starting from the 17th century, the purposes for which trust property was established changed and began to adapt to the needs of the nascent capitalist system. In many cases, the institution of the trust began to fill the gaps and shortcomings of the common law.

In particular, trust property began to be used for charitable purposes, i.e., to form relationships when one person transfers certain property with the aim of promoting the development of education, health care, helping the poor and achieving other similar goals. By the end of the 19th century the institution of the trust was not regulated by law. It was only in 1893 that the first Trustee Act was issued. Currently, trusts in England are governed by the Trustee Act 2000.

It is concluded that trust property in all periods of its development is a legal institution, which under the terms of the doctrine of split ownership can be defined as a special type of property, that is, an independent system of legal norms, known as the right of justice, within which property rights of different content were created and protected.

The history of the origin and development of fiduciary (trust) relations shows that this institution is the result of specific and in many ways unique circumstances characteristic of the legal and judicial system of England. One of the main postulates of the continental legal system is the impossibility of establishing two identical ownership rights to the same property. Ownership in its continental, including Ukrainian, sense cannot be "split": it is either completely retained by the owner, or completely lost by him. With any other approach, there is an insoluble conflict between the rights of the owners, each of whom wants to dispose of his property at his own discretion.

The current state of legal relations of trust property (trust) in common law is a vivid example of the masterful adaptation of this institution, which appeared under the influence of concrete-historical specific circumstances, generated by the feudal social system of England in the Middle Ages, to meet the modern needs of social development.

Key words: trust, trust relations, fiduciary relations, common law, property division.

Постановка питання. Довірча (фідуціарна) власність займає сьогодні визначне місце у правових системах країн, що дотримується принципів загального права, передусім Англії та США. Це твердження обґрунтоване, насамперед, тим, що довірча власність є одним із основних інститутів правових систем, застосовуваних у країнах загального права. Крім того, неможливо знайти у відносинах, що регулюються речовим та зобов'язальним правом країн континентальної правової традиції, аналогічних конструкцій, порівнянних із довірою власністю – трасту, – в загальному праві.

Траст ґрунтується на «розщепленні» права власності, невідомому континентальній системі права. Щоб зрозуміти джерело «розщеплення» права власності у конструкції, відомої як траст, необхідно звернутися до історії виникнення та розвитку цього інституту у праві Англії. Як згадувалося у передмові, становлення англійського права нерозривно пов'язані з історією розвитку англійської судової системи. Історія виникнення трастів пов'язана з історією формування та розвитку права справедливості (*equity*). «З усіх дій права справедливості найгучнішим і важливим є винахід та розвиток трасту», – вважав найбільший дослідник історії англійського права Ф. В. Мейтленд [1, с. 23].

Вже 1927 р. трасти були охарактеризовані правознавцями, які вивчають загальне право, як «незвичайні ліки, які одночасно лікують зубний біль, розтягнення кісточок і облісіння» [2, с. 126]. Задовго до початку XX століття трасти використовувалися юристами англосаксонських країн для вирішення проблем, пов'язаних із сімейними суперечками, складнощами у бізнесі, релігійними розбіжностями та питаннями благодійності. Вивчивши історію виникнення трасту і те, як він набув широкого поширення на такому ранньому етапі історії загального права, можна зрозуміти, чому траст проник у континентальне право.

Мета статті – зробити огляд історії виникнення та розвитку фідуціарних (трастових) відносин в англійському праві

Виклад основного матеріалу. Концепція поділу власності, або поділу прав на майно, за загальним правом складалася в середньовічній Англії на основі довічного володіння та простого володіння. Довічне володіння здійснюється лише протягом життя конкретної особи. Просте володіння – це абсолютне право власності. У феодальну епоху король надавав своїм основним вірним дворянам певні права землі. В обмін на ці права дворяни несли певні обов'язки і мали виплачувати Короні певну плату [3, с. 23]. Для захисту довічного володіння або простого володіння орендар мав особисто звертатися до суду Англії. Це створювало проблеми для лицарів, які залишали Англію для участі у хрестових походах. Перед від'їздом лицарі передавали свої майнові права іншій особі «в користування» лицаря та його сім'ї до повернення або призначеного сина після смерті лицаря [3, с. 25-27]. Ці тимчасові права стали називатися «інструментом користування» – англійською – *use*.

Довірча власність виникла в середньовічній правовій системі Англії в XIV-XVI ст. у формі *use*, яка була правовим інститутом, що поєднував: (а) майнові права землевласників, пов'язані з феодальними земельними володіннями, та (б) процесуальні права цих землевласників у суді Канцлера, розроблені судом Канцлера на основі інквізиційної судової процедури. Довірча власність у зазначений період фактично сприяла впровадженню в англійське право таких універсальних юридичних принципів, як принцип приватної власності на землю та принцип свободи договорів.

Інститут *use* набув широкого поширення в середньовічній Англії. Найчастіше він використовувався з метою здійснення володіння землею на користь осіб, які в принципі не мали права мати у власності нерухоме майно, наприклад, на користь чернечих орденів. Деякі дослідники

пов'язують стала вельми поширеною цього виду «користування» (*use*) у цю епоху з приходом до Англії в XIII столітті ченців-францисканців. Ченці не могли володіти власністю відповідно до клятви бідності. Однак благодійники могли передавати майно відповідним особам для проживання та роботи ченців, що, по суті, дозволяло обійти релігійні обмеження, зберігши право власності на майно.

Королі створювали усілякі перешкоди на шляху зміцнення політичної та економічної влади церкви. З цією метою і було встановлено заборону відчуження земельних наділів на користь церкви та монастирів.

Церква знайшла спосіб обійти таку заборону шляхом формальної передачі земельних ділянок особам, які були зобов'язані керувати та розпоряджатися отриманою землею не для себе, а на користь церкви (чи чернечого ордену). Такі угоди церква заохочувала і між світськими особами.

До XIV століття, коли ще не було можливості скласти заповіт, користування (*use*) стало для землевласників інструментом передачі майна друзям, дочкам та молодшим синам після смерті [4, с. 31]. У тих випадках, коли дочка, як правило, не мала абсолютно жодних прав на майно, користування давало можливість уникнути недоліків «первісності». Користування було також популярним способом уникнути феодальних податків, що сплачуються при смерті, одруженні та досягненні повноліття до тих пір, поки цей спосіб не став протидіяти закону. Коли землевласник передавав майнові інтереси групі довірених осіб, він уникав сплати податків, оскільки довірені особи не оподатковувалися у таких особистих подіях, як смерть чи шлюб. Майно все одно керуватиметься законними власниками на користь бенефіціарів, зазначених засновником. Однак такі схеми користування не визнавалися англійським загальним правом, і бенефіціари не могли висувати претензії в судах загального права.

Механізм трасту розвинувся на основі окремих судових систем права та справедливості в Англії [5, с. 254]. Наприкінці XIII століття загальне право Англії перетворилося на жорстку систему, не пристосовану до нових типів справ, як-от справи, пов'язані з договорами користування. Громадяни почали звертатися з петиціями до короля через канцлера, який розглядав справи на спеціальній основі та надавав конкретні засоби захисту громадянам, які мали право на захист, але не мали змоги отримати її у королівських судах. Рішення канцлера не були обов'язковим прецедентом і не поширювалися на інші сторони, крім тих, хто брав участь у розгляді петиції. Проте з часом сформувалася нова система права, що отримала назву «право справедливості» і відокремилася, хоч і пов'язана із традиційною системою загального права.

Беручи на себе трастові зобов'язання, канцлер вважав, що в них бере участь моральна свідомість довірного власника, і саме це зобов'язання совісті він виконував. Згідно з загальним правилом справедливості, довірчий власник мав управляти своїм трастом безоплатно, незважаючи на всі незручності, які він міг відчувати в процесі управління. Спочатку справедливі права забезпечувалися примусово шляхом ув'язнення довірного власника у в'язницю за невиконання розпоряджень канцлера [5, с. 254]. Таким чином, розпорядження з права справедливості видавалися *in personam* щодо довірного власника, але не *in rem* щодо самого довірного майна. Згодом засоби захисту прав справедливості були розширені і дозволили бенефіціарам пред'являти позови про повернення майна, яким неправомірно керував довірчий власник, і права бенефіціарів стали частково *in personam* щодо довірчих власників і частково *in rem* щодо майна, що підлягає поверненню.

У міру того, як суди справедливості домагалися успіхів у створенні власних методів регулювання трастів, передачі, що здійснюються з метою ухилення від прав феодалів, оголошувалися королем поза законом. Крім того,

реалізація інституту користування, що дозволяє уникнути феодалних конфліктів, було заблоковано Законом про користування (Statute of Uses) 1535 року. Цей закон практично знищив право на наділення землею в Англії. Статут позбавляв юридичної сили акт передачі майна *feoffee to use* і встановлював, що суб'єктом права власності у конструкції є той, у чий інтерес таке ставлення встановлювалося, тобто *cestui que use* (бенефіціар). Таким чином, було визнано, що реальне право виникало у бенефіціара, і це право було пріоритетним по відношенню до фіктивного права *feoffee*.

Королівський статут викликав невдоволення у різних верств населення, що сприяло надзвичайно гнучкому тлумаченню в судах його положень. Через війну правозастосовної практики під найменуванням «траст» було збережено ті види *use*, які безпосередньо потрапляли під дію статуту. До них належали так звані *uses upon uses*; права, визнані правом справедливості і які стосуються рухомого майна і коштів; і навіть самі трасти, тобто юридичні конструкції, в яких *feoffee* грав активну роль у володінні переданим йому майном.

У 1540 р. було прийнято Закон про заповіти, який дозволяв передачу землі за заповітом, а 1542 р. – Закон про роз'яснення заповітів [5, с. 254]. Обидва ці закони служили для перетворення користування трастом [6, с. 257].

Траст виник XVII в. і розвивався переважно у двох формах, які можна умовно класифікувати на трастові фонди та імперативні трасти.

Починаючи з XVII ст. цілі, для яких встановлювалася довірча власність, змінилися і стали пристосовуватися до потреб капіталістичного ладу, що зароджувався. У багатьох випадках інститут трасту став заповнювати прогалини та недоліки загального права.

Зокрема, довірча власність почала використовуватися для про добродійних цілей, тобто для оформлення відносин, коли одна особа передає певне майно з метою сприяння розвитку освіти, охорони здоров'я, допомоги бідним верствам населення та досягнення інших подібних цілей. Оскільки використання інституту довірчої власності в благодійних цілях набуло широкого поширення вже в XVII ст., то ще в період царювання королеви Єлизавети I в 1601 р. був виданий спеціальний закон, норми якого регулювали порядок організації та діяльності благодійних трастів.

Трасти використовувалися й у ведення підприємницької діяльності у Англії. У XVIII ст. отримати права юридичної особи можна було лише на основі спеціального акта Парламенту чи королівської хартії. При цьому і король, і парламент обережно ставилися до утворення нових юридичних осіб. Тоді майно стали передавати в управління певній особі (фізичній чи юридичній) і суди канцлера стали надавати захист такого роду відносинам.

До кінця XIX ст. інститут трасту не було врегульовано законодавчо. Лише у 1893 р. було видано перший Закон про траст (*Trustee Act*). В даний час траст в Англії регулюється нормами Закону про траст 2000 року (*Trustee Act 2000*).

Усталений англійський траст став основою американського трасту після колонізації Америки та основою американського права [7, с. 123-124]. Як зазначає професор В. Фретчер, що у штатах загального права англійські

статуту та судові рішення не є обов'язковими, хоча до рішень вищих англійських судів «ставляться з повагою» [8, с. 45-46].

Траст набув популярності в Америці після Другої світової війни, коли він став загальноприйнятим способом забезпечення сімейного добробуту. В Америці діють різні закони окремих штатів, і аспекти трасту в різних штатах відрізняються один від одного. Хоча в американській судовій системі немає окремих судів права і справедливості, теорія, що лежить в основі прийняття та виконання трастів в американських штатах загального права, така сама, як і в Англії.

Отже, на відміну від користування (*use*), розвиток трасту не був пов'язаний з особливою судовою процедурою, а також зі створенням нової доктрини власності та договору в праві Англії та США. Однак поява та розвиток трасту стало можливим лише завдяки пануванню судового прецеденту як джерела права в Англії та США в XVII-XIX ст., що уможливило, в силу казуїстичності норм прецедентного права, появу особливої системи права (право справедливості).

Крім того, специфіка та широке використання трасту в Англії та США були пов'язані з особливостями доктрини розщепленої власності та системи приватного права. Наприклад, за допомогою трастів вносилися зміни до змісту та порядку відчуження майнових прав загального права без внесення змін до норм загального права.

Довірча власність в усі періоди свого розвитку є правовим інститутом, який за умов доктрини розщепленої власності можна визначити як особливий вид власності, тобто самостійну систему норм права, відому як право справедливості, у межах якої створювалися і захищалися різні за змістом майнові права. Однак, незважаючи на свою самостійність, право справедливості завжди зберігало формальний зв'язок із системою права, відомою як загальне право. У результаті довірча власність служила для внесення змін загального характеру до правові доктрини та інститути загального права, не вдаючись до прямої скасування норм загального права.

Висновки. Історія походження та розвитку фідучіарних (трастових) відносин свідчить про те, що цей інститут є результатом специфічних та багато в чому унікальних обставин, характерних для правової та судової системи Англії. Одним з основних постулатів континентальної правової системи є неможливість встановлення двох однакових прав власності на те саме майно. Право власності в його континентальному, в тому числі українському, розумінні неможливо «розщепити»: воно або повністю зберігається за власником, або повністю втрачається ним. При будь-якому іншому підході виникає нерозв'язна колізія прав власників, кожен з яких бажає розпорядитися своїм майном на власний розсуд.

Сучасний стан правовідносин довірчої власності (трасту) в загальному праві є яскравим прикладом майстерного пристосування цього інституту, що з'явився під впливом конкретно-історичних специфічних обставин, породжених феодалним суспільним устроєм Англії в середні віки, для задоволення сучасних потреб суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Maitland F. W. *Equity: A Course of Lectures*. Cambridge University Press, 2010. 367 p.
2. Lepaule P. *Traite theorique et pratique des trusts en droit interne, en droit fiscal et en droit international*. Universite de Paris, 1938. 261 p.
3. *Extending the Boundries of Trusts and Similar Ring-Fenced Funds* / David J. Hayton. Kluwer Law International. 2002. 480 p.
4. *Trusts and Trust-like Devices*. Edited by W. A. Wilson. London: United Kingdom National Committee of Comparative Law in association with the British Institute of International and Comparative Law. 1981. 244 p.
5. *Wills, Trusts, and Estates (Casebook)*. By Jesse Dukeminier. Aspen Publishers, Inc.; 7th edition. 2005. 1024 p.
6. *Trends in contemporary trust law / general editor, A.J. Oakley*. Oxford : Clarendon Press ; New York : Oxford University Press, 2005. 341 p.
7. Hayton D.J. *Modern International Developments in Trust Law*. Kluwer Law International, 1999. 360 p.
8. Scott A. W., Fratcher W. F. *The law of trusts*. 4th ed. Boston, 1987. 360 p.